

Феномен одного роду

СИМИРЕНКИ: конспект родинної хроніки

Симиренки — рід промисловців, конструкторів, новаторів і власників цукроварень та механічного заводу на Черкащині, піонерів модерного пароплавства на Дніпрі, вчених і практиків садівництва та меценатів української культури...

В історії України немає аналога такої родини. Навіть беручи до уваги найпрославленіші княжі та гетьманські роди.

На жаль, в історичній пам'яті й у свідомості нашого суспільства *Симиренки* ще не посідають того місця, яке їм заслужено належить. Один мій приятель, загалом інтелігентний чоловік, почувши від мене прізвище Симиренко, похвалився, що він знає, про кого мовиться: це — той, що вивів знаменитий сорт яблук і щось там із “Кобзарем” *Шевченка* в нього пов'язане. І приятель дуже здивувався, коли довідався, що було кілька великого масштабу людей із Симиренків.

Історія цього роду повчальна під будь-яким кутом зору. Скажімо, його корінням. У “Реєстрі Війська Запорозького 1649 року” в списку козаків Вільшанської сотні Корсунського полку зустрічаємо *Феська Семеренка*. (Згідно

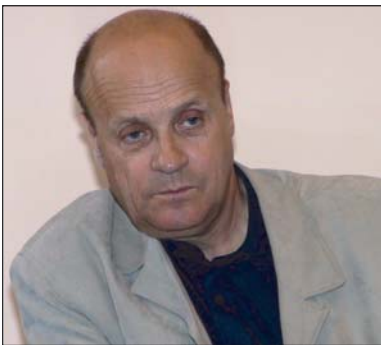
з переказом, “Семеренко”, “Семиренко”, “Симиренко” — козацьке прізвище, яке підкреслювало помножену на сім силу й спритність його носія). Далі до нас дійшло ім'я *Степана Симиренка*, який відмовився присягати *Катерині II*, за що був позбавлений козацького стану. Відомо, що він подався в чумакування і зустрів смерть у степу, а його дружину з вісьмома дітьми віддали в кріпацтво до князя *Михайла Воронцова*. Отже, і козаки, і кріпаки — ще одне живе уособлення долі українського народу.

Біографам відомо, що *Федір Степанович Симиренко* виявився рідкісно підприємливим чоловіком. Будучи кріпаком, брав в оренду панські водяні млини на річці Рось. При тому кооперувався зі своїм тестем *Яхненком*, що виявився також на диво практичним, здібним до комерції. Робота розумних і кмітливих людей давала добрі результати. Заробивши гроші, Симиренко і Яхненко викупилися з кріпацтва. А невдовзі вони — вже члени гільдії купців. В архівах зберігся царський рескрипт від 10 квітня 1832 року. Там ідеться про те, що першої гільдії купець Федір Симиренко “*представленими актами доказав право на потомственное почетное гражданство*”, отже тепер і він, і його дружина Тетяна Іванівна, і діти — Наталія, Василь, Антон і Михайло — переходять до стану почесних громадян і мають усі права користатися з цього становища.

Перед цим три брати Яхненки й Федір Симиренко заснували фірму “Брати Яхненки й Симиренко”, яка розрослася, мов на дріжджах. Колишні кріпаки торгували збіжжям, худобою, орендували млини, мали в

Одесі шість крамниць. У спогадах *Володимира Леонтовича* є такий епізод. Яхненки й Симиренко не покидали своїх млинів на Росі, але коли граф *Бобринський*, що жив недалеко від них, поставив одну з найперших у Росії цукроварень, відразу ж належним чином оцінили перспективність нової справи. Невдовзі на тих самих черкаських чорноземах, де цукроварня Бобринського, стала і їхня. Граф, уражений зухвалістю конкурентів, іронічно запитав їх, що, мовлячки, робитимуть, коли розоряться. “*Та я, якщо розорюся, то знову чоботи шитиму*, — безтурботно відповів Яхненко. — *А от що ви, ваше сіятельство, робитимете, як розоритесь?!*”

Цукроварство давало величезні прибутки. Незабаром Мліївська цукроварня спричинила появу біля себе цілого містечка, де були й житлові будинки, й технічні майстерні, й школа, бібліотека, лікарня, і навіть театр. *П. Клебановський* писав на сторінках “Київської старини” у своїх “*Спогадах про фірму братів Яхненків і Симиренка*”, що чи не в кожній крамниці таких міст як Москва, Нижній Новгород, Київ, Харків, Кременчук, Єлизаветград та Одеса красувалися конусоподібні головки цукру, який називали “*рафінадом братів Яхненків і Симиренка*”. А в містечку біля Городища, крім величезного семиповерхового рафінадного заводу, на 260 десятинах орендованої в князя Воронцова землі, окрім житлових будинків (таких було понад 150), містилася лікарня на 150 ліжок, школа з шести класів, де майже всі викладачі мали університетську освіту, театр, паровий млин, машинобудівний завод, що коштував власникам

Михайло Слабошпицький
виконавчий директор
Ліги українських меценатів,
співголова координаційної
ради Міжнародного конкурсу
з української мови ім. П. Яцика

Андрій Симиренко — останній козак роду, засновник династії Симиренків

Степан Симиренко — кріпак

Федір Степанович — підприємець, співзасновник однієї з перших комерційних фірм в Україні

Платон Федорович — ініціатор і засновник першого в Україні парового пісково-рафінадного цукрового заводу

Василь Федорович — меценат, підприємець, вчений-новатор, запатентував випарувальний апарат, використання якого дозволило удвічі скоротити споживання палива під час переробки цукрового буряка

Лев Платонович — видатний вчений-помолог, зокрема дослідив і описав новий сорт яблук, назвавши його на честь батька «Ренет Зелений П.Ф. Симиценка»

Володимир Львович — вчений-помолог, створив «Помологічну Книгу України», завершив наукову організацію і систематизацію садівництва в Україні

півмільйона (техніку для нього привезли з-за кордону). Ще автор спогадів наголошує на такій характерній деталі: заводи і все містечко мали газове освітлення, яким, до речі, у той час користувалося лише двоє чи троє міст Росії.

Уже згадуваний В. Леонтович, небіж **Василя Федоровича Симиценка**, писав: *“Ставши в перший ряд тодішньої буржуазії, Яхненки та Симиренки не піддалися загальній пошесті денационалізації, а завжди підкреслювали свою українську національність. Коли ясьом Яхненкові, котрий, як старший віком, був керманічем у ділі, принесли з пошти дуже важливого, але задресованого Яхнову листа, він не схотів його прийняти: “Я Яхненко, а це якось Яхнову”, — сказав він. Родинною мовою в обох родинах була українська. Звідки збереглася в них ця національна свідомість при загальній на той час її занепаді в українській людності?”*

Отже, бачимо тут ще дві характерні ознаки. Яхненки й Симиренки уособлюють такі дорожочіні якості, які не так уже й часто зустрічаються в нашому народі: не просто схильність до підприємництва, а вміння спрогнозувати майбутнє, побачити перспективність нової справи. Досвіду чи допитливості для цього мало. Тут треба мати талант передбачення й прозирання в майбутнє. Чомусь мало українців пішло до цукроварної промисловості, нову прибуткову справу головним чином осіддали чужинці: **Бобринські, Потоцькі, Шувалови, Браницькі, Сетгафери, Самойлови...**

Тодось Осьмачка писав у “Старшому боярині”, що Україні не пощастило ще й тому, що тутешнє поміщичтво й буржуазія в основній своїй масі були не українськими, а з числа чужинців або людей, що зреклись свого українського кореня. Такі самі гіркі міркування висловлює у своїх спогадах і **Євген Чикаленко**, коли згадує родину **Терещенків**. Отож друга характерна ознака, пов'язана з Яхненками й Симиренками, — їхня нетиповість.

Якщо інші вихідці з низів, запанівши, рішуче намагалися розірвати зв'язки з простим народом чи, принаймні, хоча б відгородитися від нього мовою, то ці люди зберегли виняткову моральну позицію. І вже тому вони ставали елітою нації.

Коли настав голодний 1830 рік, Федір Симиренко й брати Яхненки безкоштовно годували десять тисяч селян. Не збереглося жодних свідчень про те, що навколишні поміщики й фабриканти взялися енергійно наслідувати їхній благородний приклад. Щоранку біля млинів фірми братів Яхненків і Симиценка вишикувалися довгі черги людей, які одержували борошно, щоб прогудувати свої сім'ї. А це ж відбувалося — нагадаймо собі — ще за часів кріпацтва, коли про своїх селян мав би піклуватися поміщик, якому вони належали.

Старші сини Федора Симиценка — **Платон і Василь** — здобули вищу професійну освіту в Політехнічному інституті в Парижі, і стали висококласними спеціалістами не лише в галузі технології цукрової промисловості, що тоді в Росії шойно зароджувалася. Їхні цукрові заводи були якщо не найкращими, то одними з найкращих у царській Росії. До речі, у селі Ташлику (нині Смілянський район Черкаської області) вони побудували перший у Росії пісково-рафінадний завод, а в Млієві біля Городища, окрім пісково-рафінадного, як уже мовилося, — і спеціальний машинобудівний завод з виготовлення техніки для всієї цукрової промисловості. Машина на цукрозаводах часто виходили з ладу, що змушувало звертатися за новими за кордон або до Симиренків. Симиренки були ближче.

Інженером Городищенських заводів був Платон Федорович, який через управителя Олексія Хропача познайомився з **Тарасом Шевченком** і профінансував видання “Кобзаря”. Відомо, що коли поет побував на заводі Яхненка-Симиценка в Млієві, то він був глибоко вражений. І не лише техніч-

Монета, присвячена родині Симиренків, випуск якої здійснено Національним банком України у 2005 році

ними дивами. Особливе враження на нього справили побутові умови робітників: лікарня, школа, театр. Не випадково кілька істориків, характеризуючи підприємство Яхненків-Симиренків, послуговувалися таким терміном: “народний капіталізм”. Це було щось справді принципово інше, ніж решта тодішніх підприємств, де робітництво не мало жодних соціальних і культурних умов для нормального існування. Цей досвід Симиренків і Яхненків ще належить докладно вивчати, бо він може стати в пригоді сьогодні, коли наше суспільство буквально розривають навпіл на соціалізм і капіталізм, тобто тягнучи на той чи той шляхи розвитку. Отже, в самій системі капіталізму на симиренко-яхненківський варіант також є свій унікально-важливий, повчальний зміст.

До речі, за часів тоталітарного режиму чимало фактів із біографій Симиренків або геть замовчували, або ж несамовито перекручували. Ось, скажімо, у перевиданій десятки разів книжці *“Шевченківські місця на Україні”* сказано, що кошти на видання “Кобзаря” Тарасові Григоровичу дали у Млієві робітники. Пустили шапку по колу, зібрали й дали! Платон Федорович, за категоричними присудами марксистів-літературознавців, того зробити не міг, оскільки він — капіталіст. Саме так недвозначно наголошено в коментарях до VI тому академічного видання творів Шевченка 1957

Л.П. Симиренко з дітьми Платоном, Володимиром і Тетяною. 1915 р.

року, де зазначається, що поет їхав на Мліївську цукроварню, сподіваючись одержати допомогу на видання “Кобзаря”. Як слушно запитує *П. Білецький*, чому ж саме Тарас Григорович міг на це сподіватися? Жодної відповіді на це запитання в коментарях нема. Певно, читач мав уявити таку картину: Шевченко, знаючи безкомпромісні класово-революційні переконання робітників, які гідно поцінують його слово, вирішив поза спиною капіталіста-людомора вступили з ними в контакти й мати в їхній особі колективного мецената. Характерно й те, що один із радянських літературознавців, цілковито ігноруючи спогади *Чалого*, де докладно говориться про Шевченка в Млієві й тамтешніх господарів, пише, що зять Федора Симиренка *О. Хропаль* зробив на Шевченка донос у поліцію. Як відомо, стосунки цих людей склалися винятково приятними й ширими. Саме Хропаль став ініціатором Шевченкових відвідин Млієва. Як наголошував Білецький, Хропаль “був надзвичайно здібною і гуманною людиною, вартою приязні *Гулака-Артемівського та Шевченка... Він ніс на собі весь тягар великого господарства, був улюбленцем робітників заводу*”.

1900 року *Борис Грінченко* намагався систематизувати факти з історії існування театрів в українських селах. Він не міг зібрати багато матеріалу через нестачу такого в реальності. Серед тих кількох сіл, де регулярно відбувалися українські вистави для селян, на першому місці фігурувала Сидорівка (нині Канівського району на Черкащині). Важливі подробиці й, сказати б, сам аромат соціально-психологічного життя цього села, де розташовувався керований молодшим братом

Платона Симиренка Василем Федоровичем завод, лишив у своїй книжці “Сторінки минулого” *Олександр Лотоцький*. Він писав про цікаві декорації художника *Силенка* (той, до речі, закінчив на кошти Симиренка Строганівську художню школу), про субсидії, які регулярно давав на театр Василь Федорович, котрому належало й приміщення, і котрий взагалі активно переймався культурним життям Сидорівки. Лотоцький наголошував: “*Глядачами сидорівського театру були головню місцеві селяни, затим — службовці заводу, а також поміщики з околиць. Ще задовго до початку спектаклю, по неділях під театром збирався натовп люду, пізніше приїздили екіпажі з дальшими гостями, і театр завше був не лише повний, але й переповнений. Щодо виконання, то досить буде тут поклукатись, що проф. Д. Антонович, безпосередній свідок і учасник сидорівських спектаклів, у своїй історії українського театру надає сим спектаклям значення навіть художнє. Громадське ж значення мали вони безперечно — оживлювали й будили те національне почуття, що його вся система тогочасного режиму старалася приспати й витравити. Для даної місцевості сидорівський театр відіграв ту роль, яку мав узагалі український театр в історії українського руху*”.

Той, хто має уявлення про — без будь-якого перебільшення — ембріональний рівень тодішнього національного життя в Україні, оцінюватиме такі факти без іронії. Для нашої культури тоді йшлося вже не так про здобуття якихось естетичних вершин чи завоювання світу, як то було, скажімо, у благополучних і амбітних французів, німців, італійців та й у росіян із їхньою манією месіанства. Для нашої культу-

ри головне було вижити, перетривати в часі до краших і сприятливіших днів. У цій справі тоді вкрай не вистачало робітників і помічників, оскільки аж надто багато траплялося дезертирства з українського поля — чимало українських людей зрікалися свого й приставали до сильнішого.

У спогадах багатьох сучасників Мліїв постає не лише технічно-промисловим центром. У найкращі свої часи фірма приймала французьких інженерів, англійських, польських і німецьких купців, гувернерів з Європи, фінансистів із різних кінців імперії, численних чийось родичів, приятелів чи просто знайомих. Усі ці, як назвав їх польський журналіст *Т. Падалиця*, улюбленці долі сідали за гостинні столи й надовго лишалися в Млієві, оточені “*всім, що можуть дати мода, розкіш, мистецтво, література*”. Тут, за словами журналіста, “*найбільш протилежні верстви за освітою, заможністю і стилем життя зустрічаються в їдальні за часом, сидять пліч-о-пліч у вітальнях за преферансом. У нас, де класове розмежування дійшло до того, що цілі покоління виховалися під цим впливом, і де нічого їх не єднає, ця суміш надзвичайно дивовижна і дає безліч рідкісних видовищ споглядачеві, яким я був неодноразово*”. А поміж усього цього гамору — незмінно стриманий і зосереджений Платон Федорович. Чоловік, який завжди лишався самим собою. Він зумів не відірватися від простолуддя й не бути чужорідним елементом поміж найшановніших гостей. Це також виняткова людська здатність. Відомо, що, познайомившись із Шевченком, він дуже збентежився тим, що поет писав листи до мліївського управителя Хроपालю українською мовою, а до нього — російською. Адже Платон Федорович і його родина, зокрема вдома, спілкувалися саме українською мовою. Він не розчинився в космополітичному морі. І всі його діти лишалися назавжди вірними життєвій позиції батька.

Середина XIX ст. в царській Росії — надзвичайно цікавий час для істориків, оскільки він позначений особливим соціальним та економічним динамізмом. З найнижчих низів суспільства високо вгору підносилися енергійні, кмітливі, заряджені колосальним людським потенціалом індивіди, що посідали в державі поряд із родовитою аристократією найвпливовіші місця. І характерним у цьому розумінні прикладом можуть бути не лише Яхненки й Симиренки. Дружиною Платона Федоровича стала донька знаного мільйонера й голови Одеської міської думи *Тетяна Іванівна Овчин-*

нікова. Її сестра у листах до Мліїва співчувала, що Тетяна змушена жити в такій глушині, далеко від голосних одеських балів та вишуканих розваг міської еліти. Читаючи ці рядки, навіть на запідозрин, що багатий і впливовий Іван Овчинніков походить із кріпаків-утікачів. А ще вражає те, як швидко його доньки звиклися зі становищем родини, цілком природно й органічно почуваючись у світському середовищі. Воістину незаперечно: до розкоші люди звикають дуже швидко.

Тетяна Іванівна виявилася саме такою дружиною, яка була потрібна Платонові Симиренку. Її правнучка Тетяна Володимирівна (до речі, імена Тетяна і Платон проходять через усю історію роду Симиренків, часто кількаразово повторюючись у кожному поколінні), так писала про неї: *“Цікава, начитана співбесідниця і чарівна господиня, Тетяна Іванівна полонила всіх, кому довелося з нею зустрічатися. Ніжна і любляча мати і дружина, вона була в курсі справ Торгового дому та фірми і не раз правила за дорадницю стриманому, замкнутому Платону Федоровичу в ділових питаннях. Подружжя подіяло любов до природи, і на дозвіллі Тетяна Іванівна залюбки товаришувала чоловікові в праці в декоративному і плодovому садах, які вони спільно заклали. До них прилучався син Левко, майбутній помілог”.*

Дехто, чуючи про ранет Симиренка, думає, що цей чудовий сорт яблук виведено Левком або Володимиром, оскільки сади — їхній фах. Насправді ранет вивів Платон Федорович, який опікувався садом у хвилини дозвілля. Цей різнобічно обдарований чоловік полишав виразні сліди в усіх справах, до яких він був причетний. За неповні сорок три роки (а з них три він уже тяжко хворів) Платон Федорович розбудував справжню промислову імперію. Дослідники підраховали: за останні роки перебування Платона Симиренка біля керма фірми виробництво лише окремо взятих мліївських підприємств удвічі перевищувало суму промислового виробництва в Києві! З його іменем пов'язана ціла революція в технології цукроварства в Росії — саме він запровадив у цій галузі парові двигуни. Він заснував Мліївський машинобудівний завод, який випускав ним удосконалену чи ним сконструйовану техніку для цукрової промисловості й сільського господарства. На тому самому заводі були створені перші металеві пароплави, що започаткували модерне паропластво на Дніпрі. Вже 1853 р. з'явився пароплав “Українець”, потужність якого сягала 50 кінських сил; за чотири роки Дніпром по-

плив “Святослав” потужністю 100 кінських сил. Фірма, для якої Платон Федорович збирався побудувати цілий флот, мала свої баржі та баркаси. Щоб збагнути все значення цих фактів на той час, треба враховувати такі подробиці: першу залізницю на центральну та східну Україну, лінію з Одеси до Балти побудовано було лише 1865-го.

Платон Симиренко встигав усе. Це ж він заклад у Млієві унікальний дендропарк і сади, що стали дослідними лабораторіями для його сина Льва й онука Володимира. Він заснував 1857 року приходське училище, у якому побував Тарас Шевченко. *Тетяна Володимирівна Симиренко* згадує, що програма його *“значно перевищувала програму приходських училищ...”*. Крім штатних учителів, які мали право на державну пенсію, Яхненки-Симиренки наймали низку нештатних фахівців з-поміж передової інтелігенції. Майже всі учителі училища мали університетську освіту і декілька з них згодом перейшли викладати до університетів. З Платоном Федоровичем пов'язане й народження недільної школи для дорослих (уважається, що ідею її підказав йому Шевченко). 1861 року він подав прохання на дозвіл створення у Млієві технічного училища, яке було відкрите значно раніше, ніж Київський політехнічний інститут. У Млієві діти Платона Федоровича заснували однокласне приходське училище, де Лев Платонович увів курси садівництва та деревництва, які сам і читав. Воно проіснувало аж до революції. 1913 року Лев Платонович заснував спеціальну школу садівників, до якої зараховували 13-14-річних дітей, наділених здібностями до садівничої справи. Це був особливий навчальний заклад, бо в ньому не лише готували садівників-практиків, але й викладали французьку та латинську мови, основи світської поведінки.

Платон Симиренко перебував у розквіті сил, коли його звалила недуга. Навесні 1861 р. хворого на сухоти відправляють лікуватися за кордон, але в нього вже почався туберкульозний мєнінгіт, овдовіла Тетяна Іванівна лишилася з шістьма неповнолітніми дітьми.

Молодший брат **Василь** виходить з тіні старшого, щоб продовжити його справу й зайняти винятково важливе місце в усьому тодішньому українському житті. Платон Симиренко дав кошти на видання “Кобзаря” Шевченка й увійшов до історії України з благородним іменем мецената. Дочасна смерть (прожив лише сорок три) обірвала життя цього різнобічного, талановитого й благородного чоловіка. Те, що міг би далі він робити, здійснив

Василь Симиренко

молодший брат. *“З портрета дивиться на нас чепурна, по-європейському вдягнена людина, може бути, і молодого, може бути, і старшого віку. Це — тип англійського міністра чи видатного техника з Америки, це виплодок європейської чи якої іншої новітньої, тільки не нашої, не російської культури”*, — так писав про **Василя Симиренка** Андрій Ніковський, підкреслюючи його європейськість навіть у зовнішньому вигляді. Той справді вирізнявся з-поміж свого оточення і з-поміж усієї тодішньої української інтелігенції. Будучи не лише вченим технологом, а й талановитим винахідником, конструктором, який спроектував новий тип машин для рафінації цукру, Василь Симиренко, за свідченнями сучасників, володів європейськими мовами, був глибоко обізнаний у всій світовій фаховій літературі і, як пише професор Українського Вільного університету **Іван Розгін**, передплачував із-за кордону стільки газет, журналів і каталогів, що кожного разу за його поштою доводилося посилати не верхівця, а воза. За твердим переконанням Івана Розгона, Василь Федорович “перший найбільший, а, може, і взагалі — єдиний теоретик і практик українського цукроварства”. Здавалося, це цілковито відривало його від оточення й наближало якщо не до привілейованої російської культури, то вело в стан таких популярних наприкінці XIX і на початку XX століть космополітів, табір яких поповнювали успішні підприємці й інтелектуали різних народів.

Упродовж сорока років Василь Федорович регулярно виділяв Старій Громаді десяту частину своїх прибутків

На молитву — до Смиренків. Червень 2008 року. На Черкащині відреставровано родинний храм українських меценатів

на національно-культурні потреби. Вирішальне слово у використанні цих коштів він надав Володимирові Антоновичу. Часто сума добровільних датків Смиренка збільшувалася, оскільки виникала потреба рятувати часописи “Киевская старина”, “Україніше Рундшау” чи “Рутеніше реву”, що мали річні дефіцити бюджетів. Коли ми довідуємося сьогодні про те, що Василь Федорович передав на руки **Михайлові Грушевському** 100 тисяч карбованців золотом на закупівлю будинку для Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, то врахуємо, що Львів належав тоді іншій державі, з якою в царській Росії були стосунки далеко не найкращі.

“В.Ф. Смиренко дотримувався відверто опозиційних щодо політичного ладу Російської імперії поглядів, передусім в аспекті становища в ній України та культурно-політичних утисків її, — пише історик Ігор Гурич. — Серед українських капіталістів Василь Федорович був чи не єдиним мільйонером, що фрондував з урядом. Зрозуміло, він не був Савою Морозовим, який давав гроші на революцію. В.Ф. Смиренко спонсорував насамперед культурні акції. Але врахуймо часи. Це був період валуєвського циркуляру 1863 року про заборону українства, нечисленні й так діячі українофільського руху жорстоко переслідувалися, але тим не менше, це не лякало Василя Федоровича. Він виказав подиву гідну витримку, силу волі, відданість справі національної просвіти”. Смиренко мав великі плани, пов'язані з українською освітою і культурою. Він підтримував ідею М. Грушевського про створення в Києві інституту украї-

нознавства, надав йому для цього 100 тис. карбованців. На жаль, цьому проєктові вже не судилося здійснитися.

В останні роки життя, тяжко хворіючи, майже цілковито усамітнівшись від світу, Василь Федорович виношує небувалий за масштабами українського життя задум. Оскільки в нього немає жодного прямого спадкоємця, він заповідає всі свої статки (облікована сума перевищувала десять мільйонів карбованців!) для створення спеціального товариства допомоги українським письменникам, артистам, ученим. Це було щось на взірєць сучасних Літературного, Музичного і Художнього фондів при творчих спілках. Спеціальний комітет у складі **В. Леонтовича, Є. Чикаленка, І. Шрама, Ф. Комаря, М. Грушевського, М. Лисенка, П. Стебницького** й **О. Лотоцького** мав вирішувати, як вживати кошти цього фонду. Революція 1917 року жорстоко перекреслила благородну ідею великого мецената. Мародери, які називали себе експропріаторами, забрали нажиті розумом і трудом кошти Смиренка, заповідані ним національній інтелігенції для української справи.

У спогадах Євгена Чикаленка є така побутова подробиця, що яскраво ілюструє життя та діяння Василя Смиренка, додає ще один характерний штрих до цього прекрасного людського образу: *“Я познайомився з В.Ф. Смиренком у М. Комаря, 1890 року в Одесі, коли він був там переїздом з-за кордону. Це був невеличкий на зріст сухорлявий дідусь з дуже присмигнм голеним обличчям, сірими пронизуватими очима і сивою головою. Він, пам'ятаю, оповідав, що, на жаль, в Єв-*

ропі зовсім не знають нічого про Україну, а тому треба б ужити заходів, щоб у закордонну пресу додавалися відомості про український національний рух, і для тої мети передав через М. Комаря Одеській Громаді щось коло 5000 карбованців. Тими грішми Омська Громада помагала М. Семибратовичу для видання журнальчика на німецькій мові, а потім Смиренко дав через Раду Організації Вол. Кушніру на видання його”.

Як бачимо, Василь Смиренко знав пріоритетні моменти в тяжких тодішніх українських справах. Не здатний зарадити в усьому, він допомагав там, де це було найпотрібніше і могло дати важливий ефект. Тож не випадково саме він пожертвував 600 карбованців **П. Ніщинському** для його роботи над українським перекладом Гомерової “Іліади”. Не випадково допомагав **М. Драгоманову** — дав йому кошти для української друкарні у Швейцарії. В. Смиренко опосередковано впливав на українську культуру й просвіту, але так, як ще міг робити подібне мало хто. Уявм собі, що його в нас не було б. Мені певниться, що без нього, без саме такої його потужної участі, загальний стан українства, реалізація його потенціалу й сам духовний тонус могли б бути іншими. В. Смиренко, по суті, фінансував не просто періодичні видання чи окремих політичних і культурних діячів. Він фінансував сам український рух. Уже згадуваний В. Леонтович підкреслював: *“Уряд поставив собі за мету винародовити, зденаціоналізувати українців, повернути їх на росіян. Цей замах, неможливий для остаточного виконання, дуже зле впливав і на духовний, і на економічний розвиток України, позбавляючи її людність способів нового та свідомого засвоєння знання та думок і, натискуючи на волю кожної людини, був замахом на саму особність народу, на його душу. Зрозуміло, що в тих обставинах головною метою українців було перемогти цей найгірший, та, власне, на них спрямований утиск, підняти розвії національної свідомості у своїм народі... Я знаю тільки один випадок, коли до нього звернувся, а він дав 500 карбованців у допомогу на утворення замаху на Плеве, себто на чисто політичну боротьбу. Я не знаю, чи ще коли він брав участь у загальній державно-політичній боротьбі.. Але знаю, що першими і найбільшими своїми метою та обов'язком він завжди уважав підтримувати український національний рух”.*

З Василем Смиренком померла ціла доба українського меценатства. Новий режим пограбував усіх багатих.

Бідними раптом стали й держава, й люди. За незначним винятком, ніхто вже не міг нікому бути благодійником, а саме слово “меценат” почало вживатися в СРСР здебільшого в іронічному значенні. Знього було просто виголошено високий і благородний зміст.

Лев Симиренко — син Платона Федоровича — увійшов до природознавства автором фундаментальної “Російсько-української помології”, яку завершив напередодні своєї загибелі. А перед тим йому судилося перейти через народовольчі гуртки під час навчання в одеській гімназії та Київському університеті. Він був заарештований і відправлений на каторгу до Сибіру. Там з дозволу поліції займався садівництвом, зробив чимало важливих наукових відкриттів. За всієї своєї суворості до політв'язнів, царський режим жодною мірою не міг конкурувати з тими, хто прийшов йому на зміну, розтоптавши його в крові, й назвався борцями за свободу, рівність, братерство, за щастя трудового народу. Політичні в'язні за царату в тюрмах і на засланні вивчали іноземні мови, робили наукові відкриття, планували революції тощо. Тож і не дивно, що Лев Симиренко стільки встиг, перебуваючи на засланні. До речі, там він і одружився. Його обраниця Альдона Гружевська походила з польсько-литовського роду й також віддала данину близьким Симиренко народницьким поглядам.

Альдона Емилівна Гружевська — донька польських шляхтичів, що мали земельні володіння в Ковельській губернії. Як і в багатьох шляхетських родинах, у домі Гружевських панував дух непокори й ностальгії за національною свободою. Альдона замолу прощається з батьківським домом, де на неї навіть дихнути боялися, та їде до Варшави, щоб стати членом підпільного Червоного хреста та революційних організацій **Кобилянського** й **Людвіга Варинського**. Згодом вона вже в Петербурзі, навчається на Вищих жіночих курсах, а водночас грає роль господині крамниці, з якої ведеться підкоп у тому напрямі, де буде закладено міну, на якій злетить аж на той світ імператор **Олександр II**. Але зухвалий план провалився. Альдона заарештована разом з іншими учасниками змови. В'язень Варшавської цитаделі Альдона Гружевська бере фіктивний шлюб із хворим на сухоти Іваном Глазком. У такий спосіб вона здобуває право хоч якось доглядати товариша по підпіллі. 1880 року обох у кайданах відправляють адміністративним шляхом до Східного Сибіру, де вони відбуватимуть каторгу.

Того ж року в липні Гружевська знайомиться із Симиренко. Це трапилось в Нижньому Новгороді, де каторжан затримали перед відправкою до Красноярська. Чекали ще кілька груп в'язнів, щоб усіх разом правити баржою до Пермі, далі — поїздом до Єкатеринбурга, кіньми до Тюмені, а звідти пішки (554 версти) вже до самого Красноярська. (Онука Льва Платоновича **Тетяна Симиренко**, що живе нині в Оттаві, вивчила й докладно описала всю ту одісею).

Майже відразу по прибутті на каторгу Іван Глазко помер. А Гружевська доглядає важко хворого Симиренка. У нього суглобний ревматизм, тиф і скорбут. У неї закінчується строк заслання — може їхати з Красноярська. Проте Альдона просить дозволу лишитися біля Симиренка, хоч сама бореться з плевритом та недокрів'ям. Їх вінчають у в'язничній церкві. На каторзі народжується й помирає їхній первісток, названий на честь Левкового батька Платоном. Пещениця зі шляхетського роду, незважаючи на ослабленість хворобами й роздавленість горем, виявляє себе незламною натурою. Даючи раду недужому чоловікові, клопочеться про дозвіл полишити місце каторги, коли відведений на неволю строк закінчився. Але аж через три роки подружжя нарешті прибуде до Млієва.

У зеленій ідилії родинного маєтку мають спокій і всі умови для наукової праці Левка Платоновича. Тут народжуються в них Тетяна, Платон і Володимир. Батьки переконані, що доля вбереже дітей від таких випробувань, які випали на їхню молодість. Але Альдона Емилівна ніяк не могла знайти собі місця в мліївському домі. Минав рік за роком, а вона так і не приживалася, почувуюсь тут усе ще гостею, чий візит аж занадто затягнувся. Альдона Емилівна забирає дітей і виїздить з ними спершу до Полтави, далі — до Києва. Повертається до своєї діяльності в підпільному Червоному хресті. Розрив зі Львом Платоновичем? **“Альдона Емилівна і Левко Платонович не розлучилися і зберегли дружні стосунки до кінця життя. Діти поважали рішення батьків і залишилися в близьких люблячих стосунках з обома. Революція потрапила до злих рук і не принесла добра народу. Її першими жертвами стали ідейні ліберали і демократи, товариші Альдони Емилівни. Революція замордувала її чоловіка, зятя, сина й онука”,** — пише **Тетяна Симиренко**. Альдона Емилівна мала сумну нагоду переконатися в тому, що голосні декларації більшовиків не мали нічого спільного з їх-

німи діяннями. Для цього в неї було досить часу — померла в березні 1934 року, встигнувши побачити і “чорні ворони”, і трупи знищених голодом селян, які шукали порятунку в Києві. Прекрасні ідеали революційної молодості Альдони Емилівни боляче зіштовхнулися з тим жадливим дійством, що відкривалося її очам. Так, революції задумують і творять ідеалісти й романтики, а осідлюють їхні здобутки ті, хто не мав би на те абсолютно жодних прав...

Лев Платонович примудрявся вести наукову діяльність навіть на каторзі. Тепер же вона справді цілковито поглинула його. Він мовби передчував близьку загибель, оскільки поспішав завершити все, попереду почате, його “Російсько-українська помологія” — підсумок тридцятирічної наукової роботи. Лев Платонович також збирався передавати на українські цілі десятку частину своїх прибутків, але вже не ті були часи. Світ розколовся на ідеалізоване пам'яттю безмарне минуле й закривавлене, охоплене вогнями, сучасне. Різдвяного вечора 1920 року в рідному Млієві Льва Платоновича застрелили. Червоні солдати революції вмільно влучно стріляли в беззбройних людей, особливо ж у тих, хто складав авторитет української нації: художника **Олександра Мурашка**, композитора **Миколу Леонтовича**, письменника **Івана Стешенка**...

За вісім років до смерті Симиренка після появи його фундаментальної наукової праці “Кримське промислове садівництво” Всеросійське імператорське товариство плодівництва писало у вітальному адресі: **“Щаслива країна, у якій живуть і працюють такі вчені-трударі, як Л.П. Симиренко, який збагатив російське садівництво не лише науковими працями, а й сотнями тисяч плодівих дерев для промислових садів”**. **“Я мав честь познайомитися з людиною, яка своїми працями, своїми знаннями, своїм надзвичайно високим розумом найбільше сприяла поширенню плодівих культур у Росії”**, — писав ще 1897 року відомий бельгійський учений **Едуард Пайнерт**.

Біограф Симиренка **Петро Вольвач** звернув увагу, що бельгійський авторитет помології писав це ще до появи друком таких фундаментальних праць Симиренка як “Генеральний каталог”, “Кримське промислове садівництво” й “Помологія”. Сам же Петро Вольвач твердо переконаний: **“Обсяг написаного цим видатним ученим виходить за межі фізичних можливостей однієї людини. Така праця сьогодні є непосильною навіть для численних наукових колективів”**.

Характерно, що ще навіть у 1980-ті роки біографи Л. Симиренка *А. Павлов* та *Д. Чухно* у виданій в “Науковій думці” книжці “Лев Платонович Симиренко” відзначали, що спадщина великого вченого все ще не розкрита й не досліджена. (Ред. — Це зроблено лише зараз, насамперед, завдяки праці *П. Вольвача*). Лев Платонович звершив цілий переворот у плодовому сортознавстві. Звідси, з Млієва, упродовж понад століття йшов посадковий матеріал високоякісних овочевих культур на всю Україну, Поволжя, Передкавказзя. Лев Симиренко створив широко знаний науковий центр садівництва німецького значення, — знаний не лише в царській Росії, а й далеко за її кордонами. За висновками найавторитетніших експертів, він не просто зробив важливий внесок до світової помології, а й переакцентував принципово важливі методологічні положення в ній.

Син Льва Володимир також уже не міг брати на себе зобов'язання виплачувати на українські цілі авторитетні відсотки зі своїх прибутків. Бо йому навіть не могли наснитися прибутки діда чи дядька. Він мав лише необхідне для життя. Експропріатори загарили все нажите кількома поколіннями Симиренків. Це було вже зовсім інше існування, зовсім інший Мліїв. Хай і той самий, бо кожне дерево, кожна будівля, кожне узг'р'я і кожен видолінок — усе нагадувало тих, хто тут жив і хто створив такий затишок та добробут у цій райській місцині. На час батькової смерті Володимирові Львовичу виповнилося двадцять дев'ять. Він уже був відомим помологом. Провадив досліди в Млієві, де йому дозволили заснувати в колишньому родинному маєтку садово-городню дослідну станцію. Він став також організатором Всесоюзного плодоягідного науководослідного інституту в Китаєві під Києвом і лишився його директором аж до свого арешту в січні 1933 року.

Після появи Всеукраїнського сільськогосподарського наукового комітету, що виконував роль Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук, *Володимир Симиренко* став керівником її секції садівництва й городництва; був головою Всеукраїнської помологічної комісії при Народному комісаріаті земельних справ. Але Володимир Львович — не лише організатор помологічної науки й освіти чи функціонер-адміністратор. Один із найкращих у світі фахівців промислового садівництва був водночас і людиною широкої європейської культури й зразкової освіченості, уособлюючи рідкісний тип українського інтеліген-

та, який, властиво, тільки почав народжуватися наприкінці XIX й на початку XX століть, виходячи із середовища таких людей як *Антоновичі, Рильські, Познанські, Старицькі-Черняхівські, Чикаленки* і, звісно ж, *Симиренки*, родина яких у цьому розумінні стала однією з найпомітніших на всю Україну.

Здавалося б, новому режимові, який мав амбіції довести свої переваги над капіталізмом у всіх сферах господарювання, такі люди, як батько й син Симиренки, мусили бути на вагу золота, оскільки якраз вони, знані далеко за межами СРСР, могли піднести його авторитет. Але саме за цього режиму такі люди виявилися зайвими й небезпечними для нього.

Ці люди несли із собою не лише свої славетні імена, а й могутній національний дух, тверді моральні принципи. Знищення їх стало одним із першочергових завдань радянської влади. При тому, що ще 1931 р. видатний англійський помолог *Г.Л. Річардсон*, дуже стриманий на похвали баченого в СРСР, захоплено писав про наукову й практичну діяльність В. Симиренка у Млієві: “*За останні роки відділ генетики й селекції виплекав 40 000 видів гібридів, але справжня робота лише розгортається. На одному полі я бачив 2 500 яблунь, посаджених 1929 року, — кожне дерево інше, кожне — новий гібрид. Ніде в світі праця в галузі селекції не досягала такого високого рівня...*”. Але режимові потрібніші були Мічуріні й Лисенки з їхніми ура-революційними фразами, шарлатанськими теоріями й готовністю розтоптати все, що вимагає компартія.

“Справу Симиренка” закрили так, щоб не лишилося жодного шансу вціліти йому ні як ученому, ні як людині. Решта — просто подробиці: за вироком суду 1933 р. — смертна кара, “великодуш-но” замінена на 10 років суворого режиму.

Потім Володимира Симиренка навіть випускають на волю (працював пересічним агрономом на Курщині), але 1938-го знову заарештовують.

І цього разу спекулятивна кон'юнктура, пов'язана зі зміною в керівництві каральних органів, уже йому нічим не допомогла. Характерна подробиця, на яку звернув увагу симиренкознавець *Петро Вольвач*: “*Майже через 55 років батькового ув'язнення в Мценську Володимир Львович стає в'язнем Обоянської в'язниці. Проте між царською та радянською в'язницями існувала суттєва різниця. У царській в'язниці кандидат природничих наук, окраса Новоросійського університету Лев Платонович Симиренко з дозволу начальства мав змогу займатися дослідною роботою. Там його відвідували мати, друзі та родичі. А в комуністичній в'язниці на тій самій Курщині його син, теж політичний в'язень, професор садівництва та помології, був відгороджений від усього світу і вже втретє перебував у камері смертників. Діти політв'язня царських часів (Льва Платоновича Симиренка) мали змогу отримати вищу освіту в найкращих вищих навчальних закладах Києва й Петербурга. А дружина та діти політв'язня радянських ГУЛАП (професора Володимира Симиренка) після його арешту пішли жебракувати по всій Україні...*”. Після страшних тортур у вересні 1938-го його розстрілюють на 47-ому році життя. Ми навіть не знаємо могили Володимира Симиренка.

Ясна річ, більшими чи меншими в історії Симиренки вже не стануть, незважаючи на наше до них ставлення. Але для нас, живих, в Україні сущих, украї потрібно, щоб ми самі духовним зором роздивилися, яких синів із цим прізвиськом народжував наш народ. І вже навіть це додасть нам упевненості в тому, що ми — велика нація, здатна не лише берегти національну ідентичність у тих неможливих умовах, у яких судилося бути Платонові й Василеві Федоровичам; вона здатна давати великих учених, які стають на рівень вершин світової наукової думки, збагачують плодами свого інтелекту не лише свій народ, як Лев і Володимир Симиренки.

